

Klasztor augustianów w Żaganiu. Zarys dziejów,
red. Stanisław Kowalski, Żary 1999, ss. 318

Żagański klasztor kanoników regularnych należy do największych na Śląsku i odegrał istotną rolę w kształtowaniu życia religijnego północnej części tej krainy. Mimo swej rangi i znaczenia nie doczekał się on — jak dotąd — naukowej monografii. W związku z tym niezwykle cenna jest inicjatywa przedstawienia zarysu dziejów żagańskiego opactwa przez zespół autorów pod kierunkiem Stanisława Kowalskiego. Niestety, recenzowana praca — mimo jej wielu walorów — w swej istocie zarysem dziejów nie jest, po tym gatunku historycznego pisarstwa oczekujemy bowiem systematycznego wykładu historii, obejmującego różne obszary przeszłości od sfery politycznej poprzez stosunki wyznaniowe, gospodarcze, społeczne, po życie intelektualne i artystyczne. W przypadku recenzowanej pracy mamy raczej do czynienia ze studiami z dziejów klasztoru augustianów, głównie w zakresie analizy rozwoju i stanu poaugustiańskiego zespołu architektonicznego, niż z takim uporządkowanym i pełnym wykładem. Nie umniejsza to wartości ich samych, ale negatywnie wpływa na układ pracy i nie zawsze odpowiada zamierzeniom określonym we wstępie: „opracowanie dotyczy architektury poaugustiańskiego zespołu, w kontekście etapów jej rozwoju od XIV do XVIII wieku” (s. 7).

Zdecydowanie temu założeniu odpowiadają teksty Stanisława Kowalskiego i Iwony Peryt-Gierasimczuk. Otwierający tom artykuł S. Kowalskiego o kościele poaugustiańskim w Nowogrodzie Bobrzańskim luźno związany jest z zasadniczym tematem książki. Zamieszczenie go w tym tomie znajduje jednak uzasadnienie w tym, iż Nowogród był pierwotną siedzibą żagańskich augustianów. Jest to pierwszy tak obszerny naukowy opis nowogrodzkiego kościoła we współczesnej literaturze. Tego samego autorstwa jest następny artykuł pomieszczony w recenzowanej pracy: *Klasztor w Żaganiu 1284–1810*. Tekst ten najpełniej odpowiada zawartym w tytule tomu treściom. Może zbyt obszernie autor zajmuje się tutaj początkami Żagania i jego historią do czasu przybycia augustianów, ale później mamy w zwarty i kompetentny sposób opisane relacje między klasztorem a księciem i mieszczanstwem od XIV do XVIII wieku. Tekst ten zamyka niezwykle rzeczowy opis historycznej architektury poaugustiańskiego zespołu i jest to niewątpliwie najlepsza jego część. Trzeci artykuł S. Kowalskiego pt. *Dziedzictwo* stanowi swoiste podsumowanie dwóch poprzednich i nawiązuje do kulturotwórczej roli klasztoru.

Autorką następnej części jest Iwona Peryt-Gierasimczuk, która swoje rozważania poświęciła barokowemu wystrojowi poaugustiańskiego kościoła. Otrzymaliśmy tutaj swoisty przewodnik po wnętrzu barokowej świątyni. Autorka odsłania kolejne sceny z sakralnego *theatrum*. Ikonograficzny program wypływający z potrydenckiej nauki Kościoła znajduje tu wyraz w dokonaniach całego zespołu artystów, które poddane zostały tu systematycznej analizie. Niestety, nie można zgodzić się z poprzedzającą ten opis częścią historyczną artykułu. Otóż autorka XVII-wieczną historię Żagania łączy z historią Polski i wydarzeniami potopu szwedzkiego. Na tym tle wydaje się, że ciągle nie dość powtarzać, iż Śląsk — w tym księstwo głogowskie i żagańskie — w XIV wieku odpadł od Polski, a w omawianym okresie ściśle już związany był z historią Niemiec. Gdy zatem mówimy o zniszczeniach wojennych XVII wieku, to dotyczą one wojny trzydziestoletniej, a nie potopu. W tym też kontekście nie można mówić, że Żagań leżał na prowincji Rzeczypospolitej i łączyć barokowej przebudowy augustiańskiego kościoła z tradycjami baroku polskiego, tym bardziej że — jak pisze Konstanty Kalinowski — po 1710 roku na Śląsku poszukiwano wzorów i inspiracji architektonicznych w Wiedniu i Pradze, a w zakresie architektury sakralnej ze szczególną siłą przenikały wzory czeskie. Co prawda obserwuje się jednocześnie pewne ożywienie w zakresie śląsko-polskich kontaktów artystycznych, ale są one mało zauważalne w relacjach architektonicznych¹. W tym miejscu przypomnieć należy, że barokowa przebudowa kościoła augustianów w Żaganiu miała miejsce po pożarze w 1730 roku.

Następny tekst dotyczy także analizy fragmentów wystroju architektonicznego. Jest to opis i ikonograficzna analiza herbów opatów żagańskich autorstwa Wojciecha Strzyżewskiego. Autor konsekwentnie ogranicza się do analizy herbów umieszczonych na budowlach będących w przeszłości własnością żagańskiego opactwa; przedstawia genezę herbu augustianów i analizuje zachowane w Żaganiu zabytki, w naturalny sposób uzupełniając wcześniejsze artykuły. Z tą problematyką związane też jest króciutkie przedstawienie epitafium Martina Rinkenberga autorstwa Pawła Trzęsimiecha.

Recenzowany tom zawiera wiele materiałów o charakterze źródłowo-dokumentacyjnym. Przede wszystkim należy tutaj zwrócić uwagę na przetłumaczone przez Jana Sczanieckiego sentencje umieszczone przy portretach opatów żagańskich. Ten cenny źródłowy materiał może stać się odrębnym przedmiotem rozpraw naukowych. Następnie pomieszczono teksty dotyczące problematyki konserwatorskiej. Poświęcono im wydzieloną część opracowania. Znajdują się tu relacje Stanisława Kowalskiego i Wandy Janowskiej dotyczące prac konserwatorskich zabytków architektury i zabytków rucho-

¹K. Kalinowski, *Architektura doby baroku na Śląsku*, Warszawa 1977, s. 153.

mych oraz *Sprawozdanie z badań architektonicznych* Antoniego Kašinowskiego. Te trzy kompetentne i rzeczowe opracowania stanowią wzajemnie się uzupełniającą i organiczną całość.

Na zakończenie chciałbym poświęcić słów kilka artykułowi Stefana Dąbrowskiego pt. *Z problematyki gospodarczej klasztoru w XVIII wieku*. Dzieje gospodarcze czasów wczesnonowożytnych na terenie księstw głogowskiego i żagańskiego są stosunkowo mało znane. Dotychczas zainteresowanie autorów budziło raczej sukiennictwo i winiarstwo. S. Dąbrowski daje nam krótki zarys historii gospodarczej klasztoru do XVIII wieku i rzetelnie udokumentowaną źródłowo analizę stanu ekonomicznego opactwa w XVIII wieku. Tekst uzupełniony został ponadto wykazem monet, miar i wag oraz źródłami: zapisem testamentowym Teresy Zofii Rechcińskiej z 1760 roku i wykazem opłat za posługi kościelne z 1699 roku. Oba źródła zostały opublikowane po raz pierwszy, a wydawca zachował historyczną pisownię niemiecką.

Na szczególne podkreślenie zasługuje także bogata ikonograficzna praca tomu. Można nawet stwierdzić, że fotografie i rysunki stanowią tu równoprawną część z opracowaniami historycznymi. Wszystkie opisywane obiekty architektoniczne oraz znaczna część zabytków ruchomych zostały zilustrowane. Uzupełnione są one historycznymi planami i rysunkami dokumentacyjnymi. Książka zawiera także kalendarium budowy kościoła i klasztoru oraz glosarium związane z historią monastycyzmu.

Recenzowany tom zasługuje na wysoką ocenę. Podstawowy zarzut małej zwartości merytorycznej nie umniejsza wartości poszczególnych artykułów. Książka o żagańskim klasztorze augustianów jest potrzebna i dobrze, że grupa historyków sztuki i historyków podjęła trud jej opracowania. Dzięki temu otrzymaliśmy materiał będący cennym wkładem do naszej wiedzy o żagańskim opactwie augustianów.